

Slavoj Žižek ve Uluslararası İlişkiler Teorisi

Nezih Onur Kuru*

ÖZ

Žižek eleştirel teoride öne çıkan çağdaş isimlerden biri olarak Soğuk Savaş dönemi sonrası küreselleşme, kapitalizm ve çokkültürlülük ile ilgili çalışmalarında Hegelci diyalektik, psikoanaliz ve ideoloji eleştirisine odaklanmaktadır. Özetle Žižek çokkültürlülüğün küresel kapitalizmin hegemonik mantığını sürdürmesini sağlayan bir söylem niteliği taşıdığını iddia etmektedir. Bu doğrultuda, Žižek'in eleştirel teorisi uluslararası ilişkiler alanında küresel hegemonya ve bu hegemonyanın materyal ve ideolojik temellerini ele alan eleştirel Marksist teoriyle ilişkilendirilebilir. Daha spesifik olarak, Žižek'in eleştirel Marksist teoriyi Lacancı psikanalitik kavramlarıyla birlikte psikanalitle birleştirdiği ve sosyo-politik analizlerinde Althusser'in ideoloji analizinden yararlandığı iddia edilebilir. Bu makalenin esas amacı Žižek'in eleştirilerini Uluslararası İlişkiler teorisine bir katkı olarak detaylı bir şekilde ele almaktır. Makalede, Žižek'in eleştirel perspektiften Soğuk Savaş sonrası küresel kapitalizmin ve çokkültürlülüğün yükselişi ve etnik çatışmalar gibi gelişmeleri eleştirel perspektiften nasıl yorumladığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Žižek, uluslararası ilişkiler teorisi, eleştirel teori, çokkültürlülük, küresel kapitalizm.

Giriş

1949 yılında Slovenya'da dünyaya gelen Žižek, günümüzde siyasal ve kültürel teori alanında öne çıkan bir düşünür ve aktivist kimliği taşımaktadır. Lisans eğitimini felsefe ve sosyoloji alanında tamamlayan Žižek daha sonra Lacancı psikanaliz alanında çalışmalarını sürdürmüştür. Žižek kendisini, düşüncesinin temellerini Hegel diyalektiğinden alan bir Marksist olarak tanımlamaktadır. Žižek'in literatüre en önemli katkısı ise Lacan'ın psikanaliz alanındaki kavramlarını sosyal ve kültürel teoriye aktarması olarak dile getirilmektedir (Myers 2004, 14-20). Nitekim Lacan düşüncesi Žižek sayesinde soyutlamadan öteye taşınmış ve psikanalitik temel kavramlar politika, edebiyat ve kültürel çalışmalar ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Žižek ideoloji, köktencilik, hoşgörü, ırkçılık, küreselleşme, post-Marksizm gibi pek çok konuyu güncel meselelerle birlikte ele almayı başarmıştır.

---

* Koç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora öğrencisi

Žižek üretken bir düşünür olarak öne çıksa da yazılarını belli bir metodoloji içinde aktarmadığı yönünde eleştirilmektedir (Taylor 2007). Žižek'in eserlerinde, dile getirilen düşüncelerin muğlaklığı ve karmaşıklığı dikkat çekmektedir. Žižek'in üslubu, diğer teorisyenlerin düşüncelerinin belli bir izlek ve şablon içinde sunulan kavramsallaştırma çabalarından ayrılmaktadır. Bu farklılık ise Žižek'in düşüncelerini belli bir sistematik içinde yansıtmayışından kaynaklanmaktadır. Ancak Žižek düşüncesinin temelinde Lacancı psikanalizin, Marksist düşüncenin ve Hegel diyalektiğinin yer aldığı bilgisinden hareket edildiğinde düşünürün kavramlarının birbiriyle ilişkili olduğu ve ortak bir noktadan geldiği anlaşılabilir. Böylelikle Žižek düşüncesi ve kavramlarının çıkış noktası somutlaştırılabilir.

Makalede bu çıkış noktasından hareketle Žižek düşüncesi ve Uluslararası İlişkiler teorisi arasında bağlantılar kurulacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Žižek'in düşüncesinin neden ve nasıl anaakım uluslararası ilişkiler teorilerinden çok eleştirel Marksist teoriye yakın olduğu açıklanacaktır. Bu çerçevede içinde Žižek düşüncesinin Hegel ve Lacan'la ilişkilendirilen altyapısı sunulacak; buna bağlı olarak düşünürün özne ve öznenin içinde yer aldığı yapı ile ilgili ortaya koyduğu kavramsallaştırmalar, ideoloji eleştirisiyle birlikte aktarılacak ve son olarak bu çerçevede eleştirel Marksist teoriye yakın düşen Žižek düşüncesinin uluslararası ilişkiler disiplininde hangi konularda ve ne şekilde ele alınabileceği sorusuna cevap aranacaktır. Bu noktada düşünürün küreselleşme (*globalization*), küresel kapitalizm (*global capitalism*), hegemonya, çokkültürlülük (*multiculturalism*), ırkçılık (*racism*), ve medya ve ideoloji ile ilgili analizlerine değinilecektir. Böylelikle çokkültürlülüğün küresel kapitalizmin hegemonik mantığını sürdürmesini sağlayan bir söylem niteliği taşıdığı anlaşılacaktır.

Žižek ve Uluslararası İlişkiler Teorileri

Küreselleşme ve uluslararası sistem ile ilgili olarak uluslararası ilişkilerde üç ana akım teori karşımıza çıkmaktadır: yeni gerçekçilik (*neorealism*), neoliberalizm (*neoliberalism*) ve inşacılık (*constructivism*). Yeni gerçekçiliğin önde gelen isimlerinden Waltz'a göre uluslararası sistem ulus-devletler arasındaki güç ilişkilerinde temellenmektedir. Güç ilişkileri devletlerin askeri ve bürokratik kapasiteleri çerçevesinde şekillenmekte ve devletler bu bağlamda çatışma ve ittifakların sonucunda bir güç dengesi arayışına girmektedir. Böylece anarşik nitelikte bir uluslararası sistem ortaya çıkar. Sistemin niteliği sistemin tek, çift ya da çok kutuplu olmasına

bağlı olarak şekillenir. Küreselleşme de devletler arası güç ilişkilerinin bir sonucudur (Waltz 1986).

Neoliberalizm ise yeni gerçekçiliğe benzer olarak ulus-devletleri rasyonel nitelikli temel aktör olarak değerlendirir. Yeni gerçekçilikten ayrıldığı nokta ise stratejik güç ilişkilerinden ziyade aktörlerin çıkarlarına odaklanması ve ekonomik ve siyasi iş birliklerinin önemini vurgulamasıdır (Keohane 1984, 49-62). Bu noktada Keohane ve Nye gibi analistler uluslararası ilişkilere dair analizlerde uluslararası kurumların, rejimlerin ve organizasyonların fonksiyonlarına yer vermektedir. Bu kapsamda piyasanın uluslararasılaşmasının devletler arasındaki ilişkileri daha kompleks bir biçime dönüştürdüğü ve küreselleşmenin de bu şekilde ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Keohane and Nye 2000).

İnşacılık ise yeni gerçekçilik ve neoliberalizmin devletleri, çıkarlarını ve devletler arası ilişkileri daha çok maddi düzlemde açıkladığını iddia eder. Bu noktada materyal faktörlerin yanına norm ve kuralları belirleyici faktör olarak ekler (Wendt 1999). Ayrıca uluslararası sistemin kendiliğinden ortaya çıkmış bir yapı olduğu görüşünün karşısına bu yapının devletler arasındaki sosyalleşme süreçleri ve ortak norm, kural ve değerler tarafından inşa edildiği savını ortaya koymaktadır. İnşacılığa göre küreselleşme küresel bir kimlik inşası temelinde gerçekleşmektedir (Wendt 1994).

Özetle yeni gerçekçi (neorealist) ve neoliberal teoriler küreselleşme ve küreselleşmeye bağlı olarak gelişen küresel kapitalizm ve çokkültürlülük gibi kavramları devletlerin stratejik ve ekonomik maddi çıkarlarıyla şekillenen uluslararası sistemin siyasal ve sosyal sonuçları olarak görmektedir. İnşacılık ise yalnızca maddi faktörlerin bu kavramları açıklayamadığını, devletlerin uluslararası politikada sosyalleştiğini ve bu çerçevede ortak norm ve değerlerin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Böylelikle küreselleşme her bir devletin oluşan ortak normları içselleştirmesiyle birlikte somut bir nitelik kazanmaktadır.

Bu noktada söz konusu teorilerin, farklı maddi ya da düşünsel faktörlere odaklanmış olsalar da devletleri birbirine benzer rasyonel aktörler olarak ele aldıkları ve tarihi ve sosyo-kültürel farklılıkların belirleyici yönünü ikincil olarak değerlendirdikleri iddia edilebilir. Ayrıca söz konusu teoriler daha çok uluslararası sistem seviyesinde analize odaklandığından ötürü, toplum-devlet ilişkileri ve toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini ve bunların uluslararası ilişkilere etkisini değerlendirmek için farklı teorilerden yararlanmak gerekmektedir. İnşacılık yeni gerçekçilik ve neoliberalizme kıyasla bu ilişkileri oluşturan norm ve kimlikleri açıklamaya odaklansa da bu ilişkilerin maddi zeminini de ele almak gereklidir.

Bu noktada eleştirel teori (*critical theory*) söz konusu üç anaakım uluslararası ilişkiler teorisinin söz konusu eksiklerine işaret etmekte ve alternatif çalışma düzlemleri ve açıklamalar sunmaktadırlar. Özellikle Marksist düşünceyi içinde yer bulan ve Gramsci'nin hem kültürel hem de maddi boyutları dikkate alan analizlerini tekrar yorumlayan Wallerstein, Cox ve Rosenberg gibi isimler küreselleşmeyi hem toplumsal hem de devletlerarası düzlemde hegemonik ekonomik ve ideolojik güç ilişkileriyle açıklamaktadırlar (Wallerstein 1979), (Cox 1981), (Rosenberg 1994). Gramsci'nin kavramlarını uluslararası ilişkiler çerçevesinde yorumlayan eleştirel teori, Cox'un da bahsettiği üzere devlet ve toplumu iç içe geçmiş olarak görür. Burjuvanın güçlenmesi sivil toplumun da genişlemesini ve devletle bütünleşmesini yanında getirmiş, bu çerçevede devlet var olan kapitalist üretim biçim ve ilişkilerini olumlayan ve sivil topluma birtakım düzenleyici siyasi ve ekonomik yetkilerini devreden bir birime dönüşmüştür (Cox 1983). Ayrıca devlet ve toplum birlikteliği içerisinde ideoloji, eğitim, medya gibi siyasal ve kültürel araçlarla egemen sınıf kitlelerin rızasını kazanmış ve yaratılan hegemonyanın devamlılığı Wallerstein'in da belirttiği üzere oy verme ve demokrasi kültürünün yerleştirilmesiyle birlikte sağlanmıştır. Bunun yanında uluslararası sistemin de benzer bir sürecin sonunda bir dönüşüm geçirdiğini kaydetmek gerekir (Wallerstein 1995).

Rosenberg söz konusu sürecin sivil toplum anlayışının ve serbest piyasanın yaygınlık kazanmasıyla birlikte uluslararasılaştığını göstermektedir. Buna göre uluslararası sistem tıpkı toplumların yerel cemaatler toplamından sivil topluma dönüşümüne benzer bir dönüşüm geçirmiş, ulus-devletler Batılı rasyonel değerler temelinde şekillenen uluslararası kurum, organizasyon ve şirketlere egemenliğini kısmi olarak devreden ara birimlere dönüşme yolunda ilerlemiştir. Rosenberg bu süreci sivil toplumun uluslararası bir imparatorluk rejimine dönüşümü olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Batılı rasyonel değerler olan modern yaşam biçimi ve demokrasi de toplumları oluşturan bireyleri bu küreselleşmeye eklemlemiştir. Ancak sivil toplumun küresel kapitalizmle paralel olarak ve Batılı rasyonel değerler temelinde uluslararasılaşması, devletler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin ekonomik ve kültürel olarak Batı temelli bir hiyerarşi içinde gerçekleşmesini yanında getirmiştir. Söz konusu hiyerarşi ekonomik anlamda küresel kapitalizmle sağlanmaktadır (Rosenberg 1994). Wallerstein'a göre daha erken modernleşen Batı ülkeleri yarı-serbest bir küresel piyasa oluşturmuşlar ve kendileri söz konusu pazarın merkezini (*core*) oluşturmuşlardır. Ayrıca küresel piyasanın tam olarak serbest bir nitelik taşımaması da söz konusu ülkelerin pazarın merkezini tekeli bir biçimde oluşturmalarından kaynaklanmaktadır. Finansal sermayeyi ve yüksek teknoloji ellerinde tutan söz konusu ülkeler böylelikle yarı-çevre (*semi-periphery*) ve çevre (*periphery*) ülkeleri

kendilerine bağımlı hale getirmekte ve dolayısıyla daha çok kar elde etmektedirler. Bu şekilde kırılması zor bir döngü yaratılmakta ve küresel kapitalizm sivil toplum aracılığıyla kurulan hegemonik uluslararası düzeni sürdürmektedir (Wallerstein 1996).

Eleştirel teoriye göre küreselleşmeye dayanan hegemonik uluslararası düzenin sürdürülmesi bir diğer yandan toplumların rızasının alınmasına bağlıdır (Cox 1981). Bu noktada kültür endüstrisinin yanı sıra Batı medeniyetinin temelini oluşturan liberal ve demokrat değerlerin ideolojik olarak ön planda yer alması etkili olmaktadır. Bu esnada yarı-çevre ve çevrede yer alan ülkelerde bulunan bireylerin söz konusu rasyonel Batılı değerlere ayak uydurması beklenmektedir. Ancak bu süreçte tolerans, çokkültürlülük ve bir arada yaşama gibi değerler de devreye sokularak bireylerin kimliklerini ve hayat tarzlarını söz konusu rasyonel değerlere ters düşmeyecek bir şekilde sürdürmeye devam etmeleri de sağlanmaktadır (Wallerstein 1996).

Hem Wallerstein gibi eleştirel teorisyenler hem de Žižek mevcut hegemonyanın bir yandan sermayenin küreselleşmesine dayandığını, diğer yandan da liberal demokrasi ve Batılı rasyonel değerler temelinde bireylerin meşruiyetini kazandığı analizini ortaya koymaktadır (Žižek 1997a, 29). Liberal demokrasi ise kozmopolit küresel bir etik (*cosmopolitan global ethic*) sunmakta ve bu kapsamda tolerans ve çokkültürlülük gibi değerlerle Batı medeniyetinin dışında kalan kimlikleri ulus-devlet aidiyetinden soyutlayarak kendi hegemonik alanına sokmaktadır. Böylelikle etnik, sosyal, kültürel ve politik kimlikler ulus-devletten bağımsızlaşarak Batı medeniyetinin şekillendirebildiği aidiyet formlarına dönüşmektedirler (Held and McGrew 2007, 174-177). Küreselleşme bu noktada çokkültürlülüğü devreye sokarak Batılı rasyonel değerlerin ve hayat biçiminin merkeze alındığı ve diğer kimliklerinin köklerinden koparılıp var olduğu bir kimlikler pazarı oluşturmaktadır. Bu şekilde diğer kimliklerin dönüştürücü ve dirençli kısımları “ayıklanmaktadır” (Ayubi 2003, 92). Bu noktada eleştirel teorisyenlerin temel argümanı olarak 19.yüzyılda ortaya çıkan “Batı emperyalizminin”, 21.yüzyılda sivil toplumun uluslararasılaşması ve küresel kapitalizmle birlikte yeni bir hegemonya inşa ederek varlığını devam ettirdiğini ifade etmek gerekir (Osterhammel and Petersson 2009, 97). Medya ve sivil toplum aracılığıyla bireyler ve toplumlar liberal demokrasinin rasyonel değerleri etrafında toplansa da bu durum Batı hegemonyasının hiyerarşik gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kozmopolit ideoloji ve medya gibi araçlarla hayali küresel ve eşit bir kimlik yaratılmaktadır; ancak kapitalizmin eşitsizliğe dayalı tekelci mantığı küreselleşmede de kendini göstermektedir (Held and McGrew 2007). Bunun yanında bu mantığın işlerliği adına çokkültürlülüğe dayanan küresel ve kozmopolit etik kitlelerin rızasını

almak için elverişli olsa da Batı-merkezli ve Batılı değerleri diğer kimlik ve kültürlerin üzerine koyan yaklaşımı daha da etkili hale getirmektedir. Çoğulculuk ve çokkültürlülük Batılı değerleri merkeze, diğer kimlikleri de çevreye yerleştiren bir formülasyonun değer olarak yüceltilmiş halidir (Árnason 2003, 7-10). Böylece Batı 19.yüzyılda başlattığı “medenileştirme” misyonunu ekonomik, sosyal, ideolojik ve kültürel araçlarla daha örtük bir biçimde sürdürmektedir (Adas 2004).

Özetle, hem eleştirel teorisyenler hem de Žižek uluslararası sistemi salt stratejik ve ekonomik açılardan yorumlayan yeni gerçekçilik ve neoliberalizmin eksik bıraktığı noktaları hegemonik maddi ve kültürel toplumsal ilişkilerle tamamlamaktadır. Ayrıca söz konusu hegemonik ilişkiler inşacılığın açıklayıcı faktör olarak ele aldığı uluslararası sosyalleşme ve normların yayılması gibi süreçleri hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açılardan detaylı olarak incelemekte ve inşacılığın ihmal ettiği maddi yerel ve tarihi bağlamı da öne çıkarmaktadır.

Teorik bir katkı olarak Žižek inşacılığın öngördüğü küresel kimlik inşasının da doğrusal bir şekilde ilerlemediğini ve kendi içinde zıtlıklar barındırdığını da yansıtmaktadır. Bunun yanında Žižek eleştirel teoriyi de ideoloji eleştirisi ve psikanalitik yöntemiyle zenginleştirmektedir. Böylelikle Žižek, uluslararası sistemin nasıl işlediğinin yanı sıra, çevre ve yarı-çevre ülkelerinin ve toplumlarının ne şekilde sisteme dahil olduklarını daha detaylı bir şekilde kavramsallaştırır.

Žižek bunun yanında sistemin dayandığı çokkültürlülük, tolerans ve bir arada yaşama gibi rasyonel değerlerle biçimlenen liberal demokrasi ideolojisi ve bununla birlikte yükselen küreselleşmenin kendi içinde barındırdığı çelişkileri de hem ideoloji kritiği hem de psikanalitik yöntemle açıklar. Bu açıklamanın detaylarını irdelemek için yazının devamında “İdeolojinin Yüce Nesnesi” ile birlikte Žižek’in ideoloji hakkındaki düşüncelerinden Lacancı psikanalitik yöntemine doğru ilerlenecektir.

İdeolojinin Yüce Nesnesi

Žižek’in 1989 yılında yayımlanan kitabı *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Žižek düşüncesinin çıkış noktalarını ve ana hatlarını belirlemek için uygun bir başlangıç noktasıdır. Bu kitapta Žižek üç temel hedef belirlemiştir. Bunlardan birincisi, Hegel düşüncesinin yeniden tanıtılmasıdır. Bu noktada Hegel’in ucu açık diyalektiği tarih ve evrenin yorumlanması

konusunda temel rol oynayacaktır. Hegel'in diyalektiğinden hareket eden Žižek felsefe üzerindeki çalışmalarında diyalektiği yeniden tanımlamıştır. Buna göre kısaca diyalektik iki farklı olanın çatışmasının (*tez* ve *antitez*) farklı bir sonuç vermesi değildir (*sentez*). Söz konusu ucu açık diyalektik karşıtların uzlaşmasından doğan bir senteze işaret etmez. Farklılık ve çelişkinin bir geçiş aşamasından ziyade gerçeğin devamlı ve içsel bir koşulu olduğunu ifade eder (Žižek 1989, 23).

Bu tanımla birlikte Žižek'in çokkültürlülük, politik doğruluk gibi konularda çok kültürcü liberal demokrasiye yönelik eleştirisi anlaşılabilir. Zira bu tanıma göre farklılık, farkı oluşturan tarafların etkileşime girerek yeni bir form oluşturmasını sağlayan bir zemin değildir. Farklılık içinde taraflardan biri diğerine içkin hale dönüşmektedir. Böylelikle daha sonra da açıklanacağı üzere farklı kültürlerin bir arada yaşaması kültürler arasında örtük bir hiyerarşik ilişkiyi içinde barındırmaktan sıyrılmaz. Sonuç olarak çokkültürlülük Žižek tarafından kültürlerin eşit bir biçimde etkileşime girmeleri değil, bir hiyerarşi içinde var olan düzenin devamını sağlayan bir fenomen olarak değerlendirilmektedir. Çokkültürlülük bu şekilde ırksal ayrımları barındıran geleneksel sömürgeciliğin global kapitalizm tarafından yeniden düzenlenmiş biçimi olarak gözükmektedir (Žižek 1997a, 43-44).

Žižek'in ikinci hedefi ise Lacan'ı Aydınlanma'nın temsilcisi olarak yeniden değerlendirmektir. Lacan Žižek tarafından ileriye dönük dönüşüm imkanının ipuçlarını verdiği için Aydınlanma'nın varisi olarak değerlendirilmektedir (Žižek 1989, 80). Bu çerçevede Lacan psikanalizi, belirli kavramlar temelinde felsefe ve ideoloji ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre Lacan post-yapısalcı bir düşünür olmaktan ziyade özne ve varlıkla ilgili temel kavramsallaştırmalarda bulunan bir isim olarak ele alınacaktır. Özellikle, öznenin ilişkili olduğu imgesel (*imaginary*) ve simgesel (*symbolic*) düzen ve gerçek (*the Real*) konseptleri pek çok siyasi ve toplumsal olgu ve fenomeni açıklamak için Žižek tarafından bir kavram seti olarak kullanılmıştır (Žižek 1992, 17).

Son olarak Žižek Marksist literatürde öne çıkan kavramları ideoloji çerçevesinde ele alma amacını belirtmiştir (Žižek 1989, 6). Buradaki özgün nokta ise, söz konusu kavramların Lacancı kavramlarla eşleştirilmesi olarak göze çarpmaktadır. Örneğin Marksist literatürdeki "metanın fetişleşmesi" (*commodity fetishism*) kavramı Lacan terminolojisinde 'dürtüsel arzu nesnesi' (*objet petit a*) ve 'keyif' (*jouissance*) kavramlarında karşılık bulmaktadır (Sheehan 2012, 121).

Sonuç olarak özellikle diyalektik kavramıyla Marksist literatüre kaynaklık eden Hegel düşüncesi Žižek'in ifadesiyle "kurtarılacaktır". Žižek'e göre Hegel düşüncesinin Lacan kavramları ve perspektifiyle değerlendirilmesi pek çok konuda yaklaşımlarımızı değiştirebilecektir (Žižek 1989, 4-7). Örneğin, ideolojinin devamlılığını ve çağdaş ideolojinin bir fenomen halinde kavranabilmesini bu okuma sağlayabilecektir. Bu noktada Žižek 1990 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte post-ideoloji dönemine geçildiğini iddia eden çağdaşlarından farklılaşmaktadır. Žižek'e göre Francis Fukuyama gibi pek çok önde gelen teorisyenin sunduğu 'post-ideolojik dönem' kavramı aslında ideolojinin başka bir safhasına işaret etmektedir. İdeoloji küresel bir fenomene dönüşerek kültür dahil olmak üzere her alanda kendini göstermektedir. Böylelikle ideoloji kaybolmaktan öte sınırları aşarak küreselleşmiş bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır (Sharpe 2010, 32).

Žižek ve Özne

Žižek'in uluslararası ilişkiler disiplini içinde değerlendirilebilecek yorum ve analizlerini temellendirmek adına özne ile ilgili düşüncelerini detaylı bir biçimde irdelemek gerekir. Zira düşünürün özne başlığı altında öne sürdüğü kavramlar ırkçılık, çokkültürlülük gibi uluslararası siyasetle ilgili tartışmalarında okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Buradan hareketle mevcut başlık altında önce Žižek düşüncesinin felsefi altyapısı ortaya konulacaktır. Böylece düşünürün özne ve gerçeklikle ilgili Hegel ve Lacan kavramlarını kullanarak sunmuş olduğu yorumları aktarılacaktır.

Bu anlamda Žižek'in varlık ve öznenin iç içe geçerek yorumlandığı kavramsallaştırmaları dikkat çekmektedir. Bu düzen kavramsallaştırması doğrudan Lacan psikanalizine dayanmaktadır. Žižek, Lacan kavramlarını toplumsal ve siyasal zemine çıkarmaktadır. Žižek'e göre özne üç farklı düzenle karşı karşıyadır (Myers 2004, 20).

'İmgesel' düzen, Lacan'ın üçlü düzlemi içerisinde öznenin, dil ile kurulan sembolik dünyaya girmeden önce tamamen kendi zihninde kendisiyle ilişkiye girdiği bir aşama olarak tanımlanmaktadır. Psikanalizde bu aşama 'ayna evresi' ile karşılık bulmaktadır. Ayna evresinde henüz herhangi bir dili konuşamayan bir çocuğun edindiği özdeşleştirmeler imgesel düzeni oluşturan unsurlardır. Ancak bu imgeler arasında özne tarafından bir ilişki kurulması söz konusu değildir. Özne bu imgeleri olduğu gibi algılar. Böylelikle özne henüz sembollerin yani dilin alanına girmeden kendi bütünselliğini korumuş olur. İmgesel düzlemde özne kendisi olarak kalmak için çabalamaktadır. Bu yönde özne imgesel evre içinde kendi içinde aynılık,

benzerlik ve öz-yansılama (*self-reflection*) aramaktadır. Lacan'a göre bu aşamada narsistik ideal-Ben ortaya çıkmaktadır (Myers 2004, 21).

'Simgesel' düzende ise imgesel düzende oluşmaya başlayan 'ben' özneleşme sürecini tamamlamaktadır. Bu düzenin temelini dil oluştururken, gerçek ve imgesel düzen oluşan dilsel-kültürel yapı içinde bir araya getirilmektedir. Yani oluşmakta olan 'ben'in içinde bulunduğu imgesel düzlem ve bireyden bağımsız olarak var olan gerçek ancak dilsel-kültürel yapı içinde etkileşime girmektedir (Myers 2004, 21).

Psikanalizde çocuğun simgesel düzene dahil olmasının Oedipus kompleksiyle gerçekleştiği düşünülmektedir. Freud'un ortaya koymuş olduğu bu iddia Lacan tarafından ise yeniden yorumlanmaktadır. Lacan'a göre bu geçiş 'Babanın-Adı' ifadesiyle tanımlanmaktadır. Burada Freud'dan farklı olarak Lacan geçişin babanın biyolojik varlığından ziyade babanın simgesel alandaki varlığıyla gerçekleştiğini ifade etmektedir. Simgesel alan böylelikle çocuk için 'Babanın-Adı' ile başlamaktadır (Sharpe 2010, 47).

'Babanın-Adı' simgesel alanda kendi bulmaktadır, bu geçiş babanın doğrudan imgesi ya da gerçeği ile bağlantılı değildir. 'Babanın-Adı' dilsel-kültürel yapı içinde çocuğun dışsal bir otoriteyle ilk karşılaşma anını temsil ettiği için önem arz etmektedir. Babanın emir ve yasakları, dilsel-kültürel yapının, yani simgesel düzenin itaati emreden temel 'yasa'sının kurucu etmenleridir. 'Babanın-Adı' bu düzlemdeki her otoriter yapının ilk çıkış noktası olma hüviyetini taşımaktadır. Özne 'babanın-Adı' ile simgesel düzen ile ilişki kurmayı öğrenir. Tahakküm ve otorite bundan sonra adı devlet, toplum ya da kilise ne olursa olsun tekrarlanacak ve her alanda öznenin karşısına çıkacaktır (Žižek 1999, 297). Ancak bu simgesel düzen içinde kurulan söylemlerin 'ben'i otomatlaştırdığı anlamına gelmemektedir. Bu parçalanma süreci, özneye yapısal olarak içkin olarak kabul edilmektedir. Nitekim parçalanma imgesel evreni ('ideal Ben'i) tamamı ile yok etmeyi ifade etmemektedir (Žižek 1989, 110).

Simgesel düzen öznenin daha sonradan edilgen bir şekilde dahil olduğu bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bu anlamda kurulu olan dilsel-kültürel yapıya işaret eden bu düzendeki tüm belirleyicilerin ve sembollerin toplamı büyük Öteki olarak da (*the Big Other*) tanımlanmaktadır. Ancak Öteki simgesel düzenin oluşturan etmenlerin bir bütünüdür, bir iradi merkezden yoksundur. Bu yoksunluk ise yukarıda söz konusu olan otoriteyle doldurulur. Otorite ile birlikte büyük Öteki özneye hitap eder, buyurur (Myers 2004).

'Babanın-Adı' bu işlemin ilk defa tecrübe edildiği andır. Lacan'a göre özne büyük Öteki'nin büyüklüğüne ve sistematikliğine kapılarak histerikleşme ve onun buyruklarını daimi

olarak baş eğme eğilimine sahiptir. Bu manada özne kendi arzusuna yabancılaşmaktadır. Bu noktada büyük Öteki'nin kurgusallığı, dışarıda kurulu olan ve kendini ölüm gibi mutlak ve sert olaylarla gösteren 'gerçek'in darbeleri ile afişe olmaktadır (Myers 2004, 90).

Kutu 1: Gerçek

“Gerçek, her simgeselleştirme girişiminin karşısına dikilen kaya, olası bütün dünyalarda aynı kalan sert çekirdektir; ama aynı zamanda adamakıllı istikrarsız bir statüsü de vardır; ancak başarısız, ıskalanmış olarak, bir gölgede kalarak varlığını sürdüren ve onu pozitif doğası içinde kavramaya çalıştığımız anda dağılan birşeydir de. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu tam da travmatik olay kavramını tanımlayan şeydir: Simgeselleştirmenin başarısız olduğu, ama hiçbir zaman pozitifliği içinde verili olmayan bir nokta. Bu nokta ancak geriye doğru, yapısal sonuçlarından kalkarak inşa edilebilir. Bütün etkililiği, öznenin simgesel evreninde yarattığı çarpıtmalardadır. Travmatik olay nihai olarak, bir simgesel yapıdaki belli bir boşluğu dolduran bir fantezi inşasıdır ve bu haliyle bu yapının geri dönüşlü bir sonucundan ibarettir.” (Žižek 2002b,183)

Žižek düşüncesinin temelini oluşturan Lacan psikanalizindeki diğer düzen ise 'gerçek' (*The Real*) olarak tanımlanmaktadır (Žižek 2002b). Simgesel alana dahil olmayan bu alan, dilsel-kültürel yapının tam anlamıyla içinde yer almaz. Simgeselleşebilen gerçek ise kendini gerçeklik (*reality*) olarak ayırmaktadır. Simgesel düzende yer almayan gerçek ise aktarılmayan ya da içerilemeyen sert bir çekirdek hüviyeti taşımaktadır. Lacan'a göre gerçek, sürekli yerini muhafaza etmekte ve hep o noktada durmaktadır (Myers 2004, 21).

Simgesel düzende varlık ve yokluk ikiliği mevcuttur. Yokluğun dilsel-kültürel yapıda ifade edilmesi simgesel düzenin gerçeği tam anlamıyla kapsayamadığını göstermektedir. Buna karşın gerçek sabittir, onun için yokluk söz konusu değildir ve herhangi bir işleme tabi tutulmadan 'orada' durmaktadır. Simgesel olan gerçeklik ise gerçeğin anlık aktarımıdır. Söz konusu aktarımlarla ortaya çıkan dilsel dünya içinde nesnelere dünyası da inşa edilmiş olur. Ancak gerçek simge ve imgeleme direnerek kendini yalnızca travmalarla açığa çıkarmaktadır. Žižek'e göre gerçeğin 'hapsedilemeyen' niteliği tüm çıplaklığıyla ve ölüm, dürtü gibi karşı konulması zor olgularla ortaya çıkmaktadır. Gerçek doğal olan aracılığıyla tezahür etmektedir (Myers 2004, 26-29).

Sembolik ve imgesel düzenin dışında kurgulanmasına rağmen gerçeğin bir kısmının imaj ve simgelere hapsolarak bozulmaya başlaması söz konusu üç düzenin birbirinden kopuk olmadığını göstermektedir (Myers 2004, 21). Doğal olanda yer alan gerçeğin hapsolmaya başladığı ilk alan imgesel düzendir. Yani ‘insanlaşma’ başlayınca gerçek bozulmaya başlar. Kendi bedensel bütünlüğünün farkına varan çocuk bunun imgesini oluşturduğu anda başlayan özneleşme süreci doğal olanın yani aktarılamayan gerçeğin üstünü örtmektedir (Žižek 2006, 158).

Sonuç olarak özne imgesel düzlemde simgesel geçerken parçalanmakta ve otoritenin buyruğu altına girmektedir. Gerçek ise simgesel alana bir ölçüde hapsedilirken sürekli direnen bir eksikliği de yanında getirmiştir. Bir yandan simgesel düzende nesnelere dilsel-kültürel yapının yardımıyla anlam yükleyen özne, diğer yandan söz konusu eksiklikle yüzleşirken ise farklı bir yol izler. Söz konusu eksiklik imgesel ve simgesel düzende yakalanamayan ve başka bir alanda sabit duran gerçeğe işaret etmektedir. Kişi özneleşme sürecinde bu ulaşılamayan gerçeğe arzu nesnesi rolü yüklemektedir (Myers 2004, 25).

Freud kendini eksiklik aracılığıyla ortaya çıkan ve kişiden bağımsız gelişen bu süreci arzu kavramıyla tanımlarken, Lacan ulaşılamayan bu gerçekliğin arzu nesnesine dönüşmesini ‘dürtüsel arzu nesnesi’ (*objet petit a*) kavramıyla tanımlamaktadır. ‘Objet petit a’ ulaşılamayan söz konusu arzu nesnesini ifade etmektedir. Žižek de kendi düşüncesinde bu süreci toplumsal ve siyasi aktörlerin eylemlerini açıklamakta kullanmaktadır. Özellikle ideolojinin çözümlemesini yaparken ideolojinin bireylere burada olmayan ‘objet petit a’ sunduğunu ifade etmektedir (Žižek 1992, 19-20).

Žižek’e göre özne simgesel düzende mevcut bulunmayan söz konusu arzu nesnesine ulaşmak ister, ancak bunun dile aktarılmış gerçeklikte mümkün olmadığını bilgisine sahiptir (Žižek 1989, 32). Bu döngü arzu ve arzu nesnesi arasında bir nihayete varmayan bir kovalamacaya dönüşmüştür. Žižek bu noktada kaplumbağayı yakalamayan Akhilleus paradoksunu uygun bir örnek olarak sunmaktadır. Hikayede kaplumbağa atlet Akhilleus’tan önde başlasa da hızları farklı olduğundan ötürü Akhilleus ve kaplumbağa bir türlü aynı yere gelememektedirler. En başta kaplumbağanın Akhilleus’u yakalaması istense de artık atlet kaplumbağayı yakalayamamaktadır. Böylelikle bu bitimsiz kovalama içinde hikaye tersine dönmüş ve arzu nesnesi arzunun kendisini üretir olmuştur. Bu fasit daire içinde gerçekleşen arzu nesnesine ulaşamama durumu ise gerçekte (*the Real*) arzunun kendisi olarak belirlemekte ve fantezinin kaynağı olarak Žižek tarafından tanımlanmaktadır (Žižek 1992, 110).

Görüldüğü üzere tikel ve evrenselin etkileşimde bulunduğu alanın üç düzenli bir şekilde incelenmesi Žižek'in düşüncesinin temelini ortaya koymaktadır. Özellikle gerçek ve simgesel düzen arasındaki ilişki Žižek'in ideoloji ve politik eylemle ilgili kavramsallaştırmaları için verimli bir zemin niteliği taşımaktadır. Foucault gibi post-yapısalcı teorisyenler çalışmalarında daha çok simgesel alanı öne çıkarmaktadırlar. Nitekim söylem, yapı ve öznenin bu yapı içinde nasıl yerleştikleri post-yapısalcıların ele aldıkları başlıca konular olagelmıştır. Ancak Žižek daha dışarıda duran Gerçek ile ilgilenmiş ve onun ne şekilde dile aktarılmaya çalışıldığını toplumsal ve siyasi seviyede haz/keyif, fantezi, semptom gibi kavramlarla açıklamaya girişmiştir (Elliott 2009, 104). Bu kavramlarla birlikte Žižek söylem tarafından kapsanamayan ve travmatik bir biçimde ortaya çıkan gelişmeleri yorumlamıştır. Uluslararası ilişkiler uzmanlarının ilgilendiği çokkültürlülük, ırkçılık, göç, popülist milliyetçilik gibi liberal demokrasinin ve global kapitalizmin rasyonel değerlerini tartışmaya açan pek çok konu Žižek kavramlarının kapsamına girmektedir (Myers 2004, 106).

Uluslararası İlişkilerde Žižek Düşüncesi

Önceden belirtildiği üzere eleştirel teoriye yakın düşüncelere sahip olan Žižek pek çok ülkede eş zamanlı olarak etkisi görülen siyasal-toplumsal olgu ve fenomenlerle ilgilenmektedir. Düşünür ideoloji eleştirisi ve liberal demokrasinin yüzleştiği ırkçılık ve etnik çatışmalarla ilgili psikanalize dayanan yorumlarıyla öne çıkmaktadır. Ayrıca çokkültürlülük üzerindeki analiziyle birlikte küresel seviyede politika eleştirisi de ortaya koymaktadır. Bu noktada Žižek'in uluslararası ilişkiler bağlamında ele alınacak düşüncelerini irdelemek için ideoloji kritiğine değinmekle beraber, keyif (*jouissance*), fantezi, Öteki, semptom gibi Lacancı psikanalize dayanan kavramlarını açıklamak gereklidir.

Žižek'e göre ideoloji, öznenin dilsel-kültürel alana aktarılabilen gerçeklikle ilişkisini manipüle eden eylem amaçlı inançlar toplamına denk düşmektedir. Ayrıca ideoloji öznenin kendi aralarındaki ilişkilerini yaşadıkları ortamdan, siyasi otoriteyi meşrulaştıran yanlış düşünce ve inançlara ve simgesel düzende var olan dilsel-kültürel yapıya kadar pek çok olgu ve fenomenle ilişkilidir (Žižek 2012, 11).

İdeolojinin manipülasyon gücünü açıklamak isteyen Žižek bu konuyla bağlantılı olarak Marx'ın 'fetişizm' ve Althusser'in 'celbetme' (*interpellation*) kavramlarının ele almaktadır (Elliott 2009, 104). Marx fetişleşme sürecinde öznenin bilmeden hareket ettiğini iddia etmektedir. Yani Marx'a göre yetersiz seviyedeki bilgi özneyi ideolojinin nesnesi haline

getirmektedir. Böylelikle özne gerçeklik hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadan verili sistemin gereklerini yerine getirir. Ancak Žižek burada yetersiz bilgiyle gerçekliğin irdelenmediği görüşüne katılmaz. Žižek'e göre özne bilişsel olarak durumun farkında olsa da pratikte bunu unutarak hayatını sürdürür (Žižek 1989, 18-32). Örneğin para ve sermayenin sömürü aracı olduğunu bilir; ancak hayatını sürdürmek için para kullanmaya devam eder. Žižek bu süreci 'illüzyon' olarak adlandırır (Zizek 2007, 340).

Žižek bu noktada Althusser'in celbetme (*interpellation*) kavramına da değinir. Althusser'e göre her ideoloji dikkate aldığı konularda öznelere ikna edici açıklamalar yaparak onları celb eder (çağırır) (Elliott 2009, 140). Bu noktada ideolojinin salt doktrin kimliğinden sıyrılıp devlet aygıtları gibi araçlarla cisimleşmesi de etkilidir. Vatandaşlık bilincinin temelinde de bu yer almaktadır. Ancak Žižek'e göre Althusser'in anlatımı bireyleri bilişsel olarak otomatlaştıran ve tek tipleştiren bir kavramsallaştırmadır. Buna karşın Žižek başarılı sayılabilecek siyasal ideolojilerin özne ve ideoloji arasında bilişsel bir mesafe bıraktığını ifade etmektedir. Bu noktada başarılı ideolojiler bireylerin robot olmadıklarının ve bilinçleriyle hareket ettiklerinin farkındadırlar. Bireyler kendilerinin otoritenin ya da sistemin ne yaptığının farkında olduğunu düşünürler; ancak otoriteyle uyumlu olmaya ve sistemin gereklerini sürdürmeye devam ederler (Türk 2010).

Bu noktada öznenin simgesel düzende parçalanmışlığı temel rol oynar. Özne bilinçli olarak tercihler yaptığını ve yargılarda bulunduğunu düşünür. Ancak bilinç dışında belli inanç ve imgelerle birlikte ideolojinin içinde kalmaya devam eder. Ayrıca bilgi ve inanç arasındaki fark da önem kazanmaktadır (Hamza and Ruda 2016, 143). Öznenin büyük Öteki ile kurduğu ilişki içi boş gösterenler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu gösterenler ise içeriği değişebilir olan yanlış inançların toplamına işaret eder. Örneğin, ideolojinin içeriğine göre kullanılan 'Tanrı', 'devlet', 'halk', 'millet', 'yaşam tarzı' gibi kavramlar tam olarak tanımlanamaz; ancak içi boş birer gösteren olarak öznenin bilinç dışına seslenir ve söz konusu boşluk otorite yani ideolojinin maddeleşmiş hali tarafından doldurulur (Torfing 1999, 98-99).

İdeolojinin bu şekilde devamlılığını sürdürmesi ise sürekli üretimi sağlayabileceği bir kalıcılık edinmesine bağlıdır. Bu kalıcılık Althusser tarafından devletin ideolojik aygıtları ile dönüşen ideolojinin cisimleşmesi açıklanmıştır (Zizek 2012, 116). Žižek'e göre de ideolojinin varlığını sürdürmesi öznenin ideolojik kurumlar tarafından yönlendirilmesi ve günlük hayatta bunun tekrarlanması aracılığıyla gerçekleşecektir (Žižek 1989, 43). Bu şekilde özne bilmeden ideolojinin buyurduğu şekilde hareket eder. Althusser'in Pascal'dan alıntıladığı şekilde öznenin dua ederken farkında olmadan diz çöküp ellerini açması örneği bu argümanı açıklar (Althusser

2006). Bu şekilde simgesel düzende geleneksel olarak tekrarlanan kültürel pratikler öznenin bilinçdışı aracılığıyla sınır ve kalıplarını belirlemektedir. Žižek bu noktada ‘haz ilkesi’ (*pleasure principle*) ve keyif (*jouissance*) kavramlarına atıf yapmaktadır (Muldoon 2012).

Psikanaliz literatüründe ‘haz ilkesi’ (*pleasure principle*) öznenin babanın adına nasıl itaat ettiğini açıklar. Özne imgesel düzenden simgesel düzene geçişle birlikte hem dilsel-kültürel yapının hem de ideolojinin parçası olur. Bu da öznenin ‘medenileşmesi’ni ifade etmektedir (Myers 2004, 37). Söz konusu medenileşme ise özne için maliyetlidir. Dilsel alana geçişle birlikte özne bedeni arzularından feragat etmeye başlar. ‘Babanın adı’ ile karşılaşan özne onun buyruklarına itaatle birlikte içindeki dürtü ile otorite tarafından tarif edildiği şekliyle başa çıkma yoluna gider. Bu duruma ‘haz ilkesi’ (*pleasure principle*) adı verilir (Žižek 1999, 150). Ancak dürtünün travmatik etkisi bu ilkenin önüne geçmekte ve kısıtlanan özne bu ilkeyi aşmaya yönelik eğilim kazanmaktadır. Bu noktada ise keyif (*jouissance*) kavramı devreye girer.

Bu kavram ise dürtünün ya da arzunun sınırlandırılması için simgesel düzende izin verilmiş sınırı aşma imkanlarıyla birlikte somutlaşmaktadır. Kültürel aktiviteler içinde söz konusu imkanlar festivallerde, karnavallarda, konserlerde ortaya çıkmaktadır. Ancak *jouissance* simgesel düzene tam olarak aktarılmayan gerçek ile bağlantılıdır ve kendini travmatik bir biçimde açığa çıkarır. (Muldoon 2012).

Yasadaki bölünme kavramı (*split in law*) haz ilkesi ve keyif kavramlarının ideoloji tarafından nasıl kullanıldığını açıklar. Yasalar öncelikle bireyleri medenileştirmek için onların dürtülerini baskırlar. Yasaların bu işlevi toplumu düzenlemeyi sağlar. Bu düzenleme işlemi simgesel düzen içindeki özneye ve onun bilincine hitap eder (De Sutter 2015). Ancak özne otomat bir makine olmadığından söz konusu dürtü ve haza dayalı eksik yönüne hitap etmeyen bir sistem içinde var olamaz ve dolayısıyla bu sistem de kendi varlığını sürdürmez. Bu noktada siyasal rejimler toplum içindeki yazılı olmayan kurallar aracılığıyla öznenin eksik hazzına yönelik boşluklara müsaade eder ve kamuya açık cezalandırma yöntemleri ve festivaller gibi imkanlar sağlarlar (Žižek 2011). Bu boşluklar içinde belli sınırlar içinde müstehcenlik ya da şiddet yerleşmiş olur. Örneğin, en sıkı askeri disiplin içinde bile kışlalarda söylenen şarkı ve türküler genellikle müstehcen içerik taşımaktadır. Böylece özne hazzın peşinde olmayı sürdürerek sistemin devamlılığına sağlar (Žižek 1997b).

Ayrıca dürtüsel haza yönelik boşlukların yanında ideolojiyle birlikte gelen meta-anlatımlar da söz konusu eksikliğe yöneliktir. Özellikle totaliter rejimlerde söz konusu anlatımlarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Nazi rejiminde ırkların mücadelesi ve Aryan ırkın

üstünlüğü, diğer rejimlerde halk ya da etnisitenin tarih içindeki kahraman rolü ortaya konmakta ve öznenin arzusuna çağrıda bulunmaktadır (Žižek 1997b, 57-58).

Totaliter rejimlerin yanında diğer ideolojiler için de fantezilerin gerekliliği geçerlidir. Nitekim siyasal ve toplumsal seviyede gerçekliğe aktarılamayan travmatik dürtüyle baş etmenin yolu ideolojik fanteziler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İdeolojik fantezi daha önceden sözü edilen illüzyon kavramı ile bağlantılıdır (Žižek 1989, 30). Özne simgesel düzene girdiği anda feragat ettiği ve sonrasında yakalayamadığı dürtüsel arzu nesnesini (*objet petit a*) ideolojinin ve Ötekinin ‘Tanrı’, ‘devlet’, ‘halk’, ‘millet’, ‘yaşam tarzı’ gibi içi boş gösterenleriyle aramakta ve gerçeklikle bağlantılı travmaları bu şekilde bastırma yoluna gitmektedir. İdeolojik fantezi bu şekilde simgesel düzende sürekli var olan eksiklik ve boşlukları kapatmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda kendi içindeki uyumsuzlukları da öznenin parçalanmışlığı ve öznenin bilinçdışı yoluyla gidermektedir (Torfing 1999).

Bu noktada fantezinin ideoloji içindeki uyumsuzlukları ve boşlukları örten bir maske işlevi gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Ayrıca öznenin dürtüsel eksikliğini aşmaya çalışırken hissettiği acı ancak fantezi yoluyla bastırılabilir (Žižek 1989, 123). Özne içi boş gösterenler aracılığıyla hazzın peşine düşüp acısını unutabilmektedir. Örneğin millet kavramı tam olarak tanımlanamasa bile özne kendisini milletin bir üyesi hissetme hazzını yaşamaktadır (Muldoon 2012).

Böylelikle Žižek düşüncesinde fantezinin bir rüyadan uyanışı değil, rüyanın kendisini inşa etmenin ta kendisini tarif ettiği anlaşılmaktadır. Bu yönde fantezi travmayla ortaya çıkan ve simgesel düzene aktarılamayan gerçek ve gerçeklik arasında aracı rolü üstlenmektedir (Žižek 1989, 47). Bu noktada Žižek uçaklardaki güvenlik broşürü örneğini vermektedir: muhtemel bir kaçınılmaz son bu şekilde ehlileştirilmektedir (Žižek 1997b). Sonuç olarak fantezi bir yandan öznenin eksik kalan dürtüsüne asla yakalanamayacak hedefler koyarak seslenirken, diğer yandan da gerçeğin travmatik etkilerini azaltmaya çalışmaktadır. Bu süreç hem bireysel, hem de toplumsal ve siyasi seviyede yaşanmaktadır.

Žižek’e göre fantezi özneye nasıl arzulanacağını öğretmektedir (Žižek 1989, 118). Bu arzulanma ise simgesel düzenin unsurlarını barındıran büyük Öteki’nin isteğidir. Bu çerçevede özne nasıl arzulanacağını öğrenirken özdeşleşme yolunu kullanır. Özdeşleşme ise iki şekilde gerçekleşmektedir: imgesel ve simgesel özdeşleşme (Sharpe 2010, 47). İmgesel özdeşleşme içinde özne kendisine benzeyeni taklit etmeyi seçmektedir. Kültürel benzerlikler ve alışkanlıklar bu noktada önemli rol oynamaktadır. Bu noktada Žižek çokkültürlülüğün

uygulanabilir bir zemine sahip olmadığını ifade etmektedir. Çünkü kültürler kendi ideolojik fantezilerini yaratan özdeşleşme süreçlerinden geçmiş ve birbirlerine indirgenemeyecek seviyede farklılaşmışlardır (Žižek 2002a, 240).

Uluslararası politika zemininde ise sağın ve ırkçı liderlerin yükselişi de bu özdeşleşme ile paralel bir özellik göstermektedir. Liberal, sosyalist ve demokrat çevreler tarafından yabancı düşmanlığı ve popülizm konusunda eleştirilen Le Pen, Thatcher, Putin, Sarkozy gibi liderlerin söz konusu eleştirilen imajı onların başarısında pay sahibi olmuştur. Çünkü millet kavramı ile özdeşleşen ve Öteki'nin tanımladığı yabancı gruplardan korkan seçmenler kendisine benzer tutum ve ideolojiye sahip politikacıları seçmekte ve desteklerini sürdürmektedirler (Rubenstein 2009).

Sembolik özdeşleşme ise imgesel özdeşleşmeyi düzenleyen süreçtir. Hangi imgenin öne çıkacağı simgesel düzende belirlenir. Günümüzde bu sürecin uygulaması medyada gerçekleşmektedir. Sembolik özdeşleşmenin siyasal fonksiyonu Žižek'in uluslararası boyuttaki ideoloji eleştirisinde karşımıza çıkmaktadır. Medya aracılığıyla öznel zorunlu bir imajı seçmeye ve ona göre ilgili konu veya tartışma hakkında verili inançları kabul etmeye doğru yönlendirilmektedirler. Böylece sosyal gerçeklik özneye koşullu bir biçimde sunulmaktadır (Taylor 2010).

Bu noktada sembolik özdeşleşme sürecinde ilk olarak ideolojinin yüksek nesnelere, yani içi boş gösterenlerinin siyasal fonksiyonu ortaya çıkmaktadır. Örneğin 'millet' veya 'ulusal çıkarlar' adına devletlerin müdahaleleri ve özgürlüğü tehdit eden güvenlik anlayışları mutlaklaştırılmakta ve meşrulaştırılmaktadır. Bunun yanında gerçeğin travmatik sonuçları simgesel düzende öne çıkan kavramlarla açıklanabilmektedir. Örneğin ekolojik felaketler muhafazakar ideoloji çerçevesinde "insanoğlunun aklına olan aşırı güveninden kaynaklanan kibri"nin bir sonucu olarak değerlendirilebilmektedir (Žižek 2012, 12). Söz konusu koşullandırmanın ikinci örneği ise uluslararası alanda yaşanmaktadır. Žižek bu noktada Körfez Savaşı ve Bosna Savaşı'nda medyanın pozisyonunu masaya yatırmaktadır (Žižek 2002c).

Kutu 2: Medya

“Medya, Irak’taki toplumsal, siyasi ya da dini eğitim ve antagonizmalar hakkında bilgi vermek yerine, çatışmayı son kertede Kişileşmiş Kötülük ile kendi kendini medeni uluslararası topluluktan dışlamış kanun kaçağı Saddam Hüseyin’le verilen bir kavgaya indirgemişti. Gerçek amaç, Irak’ın askeri kuvvetlerinin imhasından bile önce psikolojik bir şey olarak “itibarını kaybedecek” olan Saddam’ın küçük düşürülmesi olarak sunuluyordu. Ancak Bosna savaşında, Sırp devlet başkanı Miloseviç de ara sıra şeytanlaştırılmış olmasına rağmen, hakim tavır yarı-antropolojik bir gözlemci tavrıydı. Medya, bize çarpıtmanın etnik ve dini arka planı hakkında ders vermek için birbiriyle yarıştıyordu; yüzlerce yıllık travmalar yeniden sahneye konmaktaydı, öyle ki çatışmanın kökenlerini anlamak için sadece Yugoslavya’nın tarihini değil, Orta Çağdan beri bütün Balkanlar’ın tarihini anlamak gerekiyordu. Dolayısıyla Bosna çatışmasında, taraf tutmak açıkça imkânsızdı, tek yapılabilecek şey, bizim medeni değerler sistemimize yabancı bu vahşi gösterinin arka planını sabırla kavramaya çalışmaktı... Ama bu ters yöndeki işlem, Saddam Hüseyin’in şeytanlaştırılmasından bile daha kurnazca bir ideolojik mistifikasyon içerir.” (Žižek 2002c, 13)

Son noktada Žižek’e göre Balkanlar’daki çatışmalara yönelik ideolojik fantezi bu sonucu verdi. Batı medeniyetinin ideolojik fantezisine göre Balkanlar sürekli tekrar edilemeyen ilkel çatışmaların yaşandığı ve bunlardan hiç ders alınmayan bir coğrafyayı temsil etmekteydi. Balkanlar’daki çatışmalarda zarar gören bireyler için yine medya aracılığıyla kamuoyunda bir acıma duygusu oluşturulsa da, bu duygu Lacan’ın psikanalizine göre kendi kendini yansıtan bir acımadan başka bir şey değildi. Özne acıma duygusuyla birlikte komşusunda yaşamaya devam eden çatışmaya yönelik mesafesini bu acıma perdesi altında koruyabilmekteydi. Böylece acıyan ve merhamet eden Avrupa nazarıyla birlikte Avrupa kendi büyük Ötekisinin arzusunu yerine getirmişti: “merhamet eden Avrupa imajını ortaya koyma” (Rubenstein 2009). Bu şekilde nasıl arzulanacağını öğreten ideolojik fantezi aracılığıyla doğrudan müdahale yerine belli bir mesafeden acıma duygusu tercih edilmiş oldu. Yani savaş suçu işleyen liderlerle mücadele yerine, savaştan mağdur olanlara yönelik uzaktan bir acıma duygusu ile şiddetin uzamasına tanıklık edilmiştir (Zizek 2012).

Körfez ve Bosna Savaşı örneklerinde görüldüğü üzere aynı simgesel düzen içinde bile farklı ideolojik fanteziler aracılığıyla birbiriyle çelişen ve uyuşmayan tutumlar öznelere empoze edilebilmektedir. İdeolojik fanteziler bu uyumsuzlukları kendi simgesel düzlemi içinde örtme

işlevini görürler. Ancak bu durum uluslararası seviyede, yani farklı kültürler arasındaki fanteziler arasında geçerli değildir (Žižek 2009, 354).

Her ulusun kendi özgün fantezileri diğer uluslarınkilerinden farklıdır. Söz konusu farklı fantezilerin birbirleriyle olan uyumsuzlukları belirgindir. Diğer bir söyleyişle büyük Ötekiler arasında uyumdan ziyade çatışma söz konusudur. Žižek'e göre farklı kültürlerin ve ulusların farklı ideolojik fantezileri bir arada bulunmakta zorluk yaşar. Her bir büyük Öteki öznelere eksik yönü olan dürtülerinin peşinden gitmesini farklı nesnelere bastırılmıştır. Böylece bu fanteziler birbirine indirgenemez seviyede dilsel-kültürel yapıların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca farklı toplumlar içinde kurulu büyük Ötekiler düşman olarak kendilerine farklı etnisite ve toplulukları söz konusu zorluğun temelinde seçmektedir (Dean 2016).

Bu noktada Žižek tarafından dile getirilen farklı ulus veya topluluklar arasındaki söz konusu çatışma potansiyelini detaylı olarak açıklamak önemlidir. Žižek gerçek ve keyif (*jouissance*) kavramlarıyla birlikte demokrasi ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi incelemiş ve farklı milletler ve etnik gruplar arasındaki uyumsuzluğu bu şekilde literatürde tartışılır hale getirmiştir.

Žižek milliyetçiliği gerçek ile ilişkili olarak ele alır. Bu noktada millet bir nesne olarak belirlemektedir (*nation Thing* ya da *ethnic Thing*). Lacan psikanalizine göre bireyler aslında imkansızlığa işaret eden keyif (*jouissance*) kavramı çerçevesinde söz konusu millet nesnesini odak alarak arzulamayı sürdürürler. Diğer bir ifadeyle millet travmatik bir gerçek nesne olarak bireylerin arzularını belirler. Bunun altında ise milletin ideolojinin yardımıyla Öteki'nin merkezinde yer alan bir gösteren konumuna yükselmesi yer alır. Bu şekilde millet hem arzu nesnesi hem de arzunun belirleyeni olarak öznenin simgesel alana girişle birlikte açığa çıkan eksik yanına hitap eder. Milliyetçiliğin ideoloji ile birlikte özne üzerinde bu şekilde etkili olmasını ise Žižek demokrasi ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi açıklayarak anlatmaktadır (Rubenstein 2009).

Liberal demokrasinin ele aldığı özne Kartezyen akla dayanmaktadır. Bu yaklaşım bireyin gerçekte olan ilişkisine önem vermez, sadece simgesel düzendeki bilince hitap eder. Söz konusu soyut özne tam anlamıyla insanlık özelliği taşımamaktadır, zira bu süreçte sadece bilinç öne çıkarılırken, bireyin demografik ve sosyo-kültürel özellikleri ile birlikte rasyonel olmayan yönleri birer değişken olarak hesaba katılmamaktadırlar. Böylece tüm insanlar söz konusu özelliklerine herhangi bir atıfta bulunulmadan ve şiddetli bir soyutlama perspektifinde

değerlendirilmektedir. Böylece özne herhangi bir özdeşleşmeden mahrum kalarak, simgesel alana girişle birlikte eksik bıraktığı arzu nesnesinden mahrum kalmaktadır. Zira özne söz konusu eksikliğini bir gösteren ('devlet', 'millet', 'halk' gibi kavramlarla) yardımıyla sembolik bir ağ içinde tamamlama arayışı içine girme ihtiyacı hissetmekte ve demokratik soyutlanmış özne tasarımı bunu sunmamaktadır (Rubenstein 2009).

Demokratik öznenin insanileşmesi ve gerçeklik içine sunulması ise ancak vatandaşlık ve milliyetçilik yardımıyla gerçekleşmektedir. Milliyetçilik *the Nation thing* aracılığıyla ideolojinin yüce nesnesini öznelere sunar. Böylece aslında ulaşılması imkansız olan hazzın bir arzu nesnesi olarak sunulması (*jouissance*) maddi bir şekilde gerçekleşmiş olur (Zizek 1993).

Žižek'e göre, herhangi bir millet kolektif arzu nesnesi etrafında bütünlüğünü ve birlikteliğini sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle bireyler hazzı birbirleriyle özdeşleşerek ve benzer bir şekilde deneyimleme yoluna girerler. Bu şekilde ortak adetler, gelenekler ve alışkanlıklar doğar. Diğer bir açıdan ise millet tanımları ve kurulu dilsel-kültürel yapılar da gruplar arasında farklılaşmakta ve her grup kendi fantezisi aracılığıyla kendi gerçekliğini oluşturmaktadır (Muldoon 2012).

Milliyetçilik ve ırkçılığın temelinde de fanteziler arasındaki farklılaşma temelinde kurulan yeni bir fantezi yatmaktadır. Başka bir grup, yani Öteki, farklı haz pratikleriyle, 'bizim' haz pratiklerimizi-bir diğer ifadeyle kültürümüzü-tehdit etmektedir. Öteki farklı bir şekilde örgütlenerek hazza başka bir biçimde ulaşmakta ve bu farklılığa ulaşılmamaktadır. Çünkü 'bizim' simgesel düzenimiz gibi Öteki de kendi içinde tutarsızlıkları, boşlukları ve saydam olmayan unsurları barındırmaktadır ve doğrudan kavranamaz. Farklı gelenekler ve yaşam pratikleri bize verili olanın dışındadır ve bizim 'canımızı sıkmaktadır'. Bunun yanında iş dünyasında mesleklerimizi elimizden almakta ve bizim 'hayat tarzımızı' tehdit etmektedirler (Rubenstein 2009).

Ayrıca Öteki, kendi ötekisini tanımlayarak ideoloji içindeki tüm uyumsuzlukları belli bir etnik ya da politik gruba fatura edebilmektedir. Bunun akla gelen ilk örneği Nazi rejiminde Yahudilerin hem çok çalışkan olup piyasayı sömürmekle hem de tembel ve asalak olmakla suçlanmasıdır. Bu fanteziden hareketle Yahudisiz bir Almanya'nın en mükemmel hale ulaşacağı söylemi Yahudileri arzunun negatif nesnesi haline getirmektedir. Bu şekilde pek çok toplumda azınlıkların maruz kaldığı ayrımcı politikaların temelindeki ideolojik fantezi açığa çıkmaktadır (Žižek 2011, 139).

Gelinen noktada Žižek birlikte yaşam ve çokkültürlülüğün kelime anlamıyla uygulanmasının imkansız olduğunu böylelikle ortaya koymaktadır. Batı ülkelerinde Öteki, gerçekle ilintili travmatik yönlerinden arındırılarak ortak yaşam alanına kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle Öteki bir topluluk olarak farklı haz deneyimleri ile söz konusu yaşam alanına dahil olamamaktadır. Bu süreç ise Žižek için insani bir pratik değildir. Arındırılmış bir şekilde bir ortak yaşamı kurgulayan herhangi bir ‘insani’ eylem, insanlığın travmatik yönlerinden kaçtıkça gerçek manada insani olamaz. Zira diğer öznenin öznelliği yok sayılmaktadır (Žižek 1997a).

Kutu 3: Çokkültürlülük

“Küresel kapitalizm ideolojisinin en ideal formu çokkültürlülüktür. Çokkültürlülük küresel bir noktadan hareket eden bir tutumun adıdır. Söz tutum içinde her yerel kültür tıpkı daha önce sömürgecilerin sömürülen halklar üzerinde çalıştığı gibi değerlendirilir: “yerli”lerin gelenekleri “saygı çerçevesinde” dikkatli bir şekilde incelenir. Bu noktada kültürel emperyalizm ve çokkültürlülük arasındaki ilişki, geleneksel emperyalist sömürgecilik ve küresel kapitalist sömürgeleşme arasındaki ilişkiden farklı değildir. Küresel kapitalizm ülkeyi işgal etmeden kendi kolonici paradoksunu yaratırken, çokkültürlülük Batı merkezliliğini ve kibirli mesafesini koruyarak kendi köklerinden koparılmış yerel kültürleri “saygı çerçevesine” yaklaşmaktadır. Başka bir deyişle çokkültürlülük ırkçılığın itiraf edilmeyen, tersyüz edilmiş ve kendine işaret eden bir formudur, “mesafeli ırkçılık”tır. Öteki’nin kimliğine saygı duyar, Öteki’yi kendi içine kapalı bir “otantik” topluluk olarak ele alır ve kendi ayrıcalıklı evrensel pozisyonunu korumaya gayret eder. Ancak bu pozisyon Öteki’nin özgün değerleriyle doldurulmaz ve evrensel olarak boş kalır. Bu şekilde çok kültürcü doğrudan ırkçı olmaz, Öteki’nin kendi özgün değerleriyle karşı karşıya kalmaz. Öteki’nin özgünlüğüne yönelik çok kültürcü saygı çokkültürlülüğün kendi ayrıcalıklı ve üstün pozisyonunu yüceltmesinin biçimidir.” (Žižek 1997a, 44-45)

Sonuç olarak çokkültürlülük bağlamında gerçek anlamda barışçıl bir ortak yaşamdan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Farklı etnik grupların birbirleriyle olan ilişkisi daha önceki çağlarda hiyerarşik bir şekilde güçlüden zayıfa doğru bir hiyerarşi içinde gerçekleşirken, günümüzde ise bu hiyerarşi, farklılıkları silinmiş ötekilerin birbirlerine pragmatik bir şekilde tamamlayıcı bir şekilde eklendikleri yatay bir forma dönüşmüştür. Ancak bu durum Öteki’nin

tam bir özne olarak aynı yaşam alanında yer alabilme imkanını işaret etmemektedir (Žižek 1997a).

Žižek günümüzdeki ırkçılığın ötekine saygı adı altında post-modern bir ırkçılık şeklinde tezahür ettiğini ifade etmektedir. Söz konusu saygı çerçevesinde yerel kültürler Batı kültürüyle tam özneliği ile karşı karşıya getirilmekten imtina edilirler. Žižek bu noktada Güney Afrika'daki Apartheid rejimini örnek gösterir. Apartheid rejimi uygulamalarını meşrulaştırmak için Afrikalı siyahi kültürün kendi biricikliği içinde korunduğunu öne sürer. Günümüzdeki kültür politikaları da bununla benzerlik taşımaktadır (Myers 2004).

Çokkültürlülüğün ırkçılığı insanlık tarihinden kaldırdığına inanılan bir zamanda Žižek'in bu kavramı post-modern ırkçılık olarak tanımlanması bir zemine dayanmaktadır. Örneğin Bosna-Hersek, Somali, Ruanda ve Sierra Leone gibi ülkelerde yakın tarihte yaşananlar ırkçı bir soykırımdan ziyade etnik temizlik olarak tanımlanmakta ve bir illüzyon oluşturulmaktadır. Žižek ise ideolojinin gerçeklik oluşturma gücünün altını çizerek çokkültürlülüğün ırkçılığın yeni bir türevi olduğunu ifade etmektedir (Myers 2004). ABD Ordusu'nda İstihbarat Dairesi'nde görev yapan Binbaşı Ralph Peters'in ifadeleri Batı kültürü merkezli bakış açısını yansıtmaktadır. Peters'a göre kültür bireylerin kaderidir. Peters ifadelerine bu cümlelerle devam etmektedir: "Batı ülkeleri dışında doğanlar bu kültürün ürünleridirler ve bu kadere hapsolmuşlardır. 'Bizim' gücümüz karşısında korkmaktadırlar ve teslim olmuşlardır. Öldürme gücü ve üstünlüğümüz arasındaki bilinç-dışı ortaklık bizi en üstün hale getirmiştir" (Schechter 2007).

Sonuç

Slavoj Žižek Hegel diyalektiği, Marksist literatür ve en önemlisi Lacancı psikanaliz arasında bağlantılar kurmuş ve yeni kavramlar üretmiştir. Žižek'in literatüre en önemli katkısı ise Lacan psikanalizini toplumsal ve siyasi seviyeye taşımak olmuştur. Bu noktada Žižek'in çıkış noktası olan 'İdeolojinin Yüce Nesnesi' isimli eserindeki amaçlarını gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Žižek Hegel'i yeniden yorumlayıp, Lacan kavramlarını politikayla tanıştırmış ve Marksist literatüre katkılar sunmuştur.

Žižek yaptığı ideoloji kritiğinde aslında ideolojinin tüm sistemi yansıttığını dile getirmiştir. Bu çerçevede psikanalitik incelemeyi devreye sokarak öznenin ideoloji ve sistemle olan ilişkisini incelemiştir. Bireysel ve toplumsal psikoloji arasında ayırım gözetmeyen Žižek

bu noktada Lacan kavramlarını devreye sokmuştur. Yapıya dair imgesel, simgesel ve gerçek düzen ayrımlarını yapan Žižek, toplumsal öznenin, imgesel düzendeki ideal Ben, gerçekten gelen dürtü/arzu ve simgesel düzenin buyrukları arasında parçalanmış olduğunu ve ideolojinin de ‘millet’ gibi içi boş gösterenlerle arzu nesnesi yaratarak özneyi sistem içinde tuttuğu iddiasını ortaya koymuştur. Žižek’in bu iddiası uluslararası siyaset başlığı altında milliyetçilik, etnik çatışmalar, ırkçılık ve çokkültürlülük gibi tartışmalı pek çok konuda ses getirmektedir.

Žižek söz konusu iddiası temelinde milliyetçiliğin neden bu kadar güçlü ve yaygın olduğunu açıklamıştır. Ayrıca farklı ulus ve etnik gruplar arasındaki çatışmanın neden çözülemediğini de söz konusu psikanalitik değerlendirmeye başvurarak ifade etmiştir. Žižek’e göre milliyetçilik öznenin hem bilişsel hem de dürtüsel yönlerine hitap etmektedir. Bunun yanında farklı milli ve etnik gruplar farklı dilsel/kültürel yapılar üretirler ve bu üretilen yapılar birbirlerini içerecek düzenlilik ve saydamlıkta değillerdir. Bu nedenle liberal demokrat değerlerin ve çokkültürlülüğün ırkçılığı yok ettiği iddia edilen 20 ve 21. yüzyıllarda dahi etnik çatışmalar devam etmektedir. Ayrıca Žižek liberal değerlerden oluşan Batı kültürünün diğer otantik kültürlerle ‘saygı’ başlığı altında mesafeli bir tutum sergileyerek üstü kapalı bir ayrımcılığı sürdürdüğünü ve diğer kültürlerle bir arada yaşama pratiğinin aslında gerçek anlamda başarısız olduğunu da ifade etmektedir, zira çokkültürlülük Batı hegemonyasının örtülü bir biçimde sürdürülmesinden başka bir işlevi yerine getirmemektedir (Žižek 1997a). Böylelikle Cox, Rosenberg ve Wallerstein gibi analistlerle küresel kapitalizm analizinde benzer sonuçlara varan Žižek’i uluslararası ilişkiler teorisinde eleştirel teoriye yakın olarak konumlandırmak mümkündür. Düşünür psikanalitik değerlendirmeleriyle ve ideoloji eleştirisiyle birlikte Soğuk Savaş sonrası gelişmeleri anlamak ve açıklamak adına önemli katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

- Adas, Michael. 2004. "Contested hegemony: The Great War and the Afro-Asian assault on the civilizing mission ideology." *Journal of World History*:31-63.
- Althusser, Louis. 2006. "Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation)." *The anthropology of the state: A reader* 9 (1):86-98.
- Árnason, Jóhann Páll. 2003. *Civilizations in dispute: Historical questions and theoretical traditions*. Vol. 8: Brill.
- Ayubi, Nazih. 2003. *Political Islam: religion and politics in the Arab world*: Routledge.
- Cox, Robert W. 1981. "Social forces, states and world orders: beyond international relations theory." *Millennium* 10 (2):126-155.
- Cox, Robert W. 1983. "Gramsci, hegemony and international relations: an essay in method." *Millennium* 12 (2):162-175.
- De Sutter, Laurent. 2015. *Zizek and Law*: Routledge.
- Dean, Jodi. 2016. "Why Žižek for political theory?" *International Journal of Žižek Studies* 1 (1).
- Elliott, Anthony. 2009. *Contemporary social theory: An introduction*: Routledge.
- Hamza, Agon, and Frank Ruda. 2016. *Slavoj Zizek and Dialectical Materialism*: Springer.
- Held, David, and Anthony McGrew. 2007. *Globalization/anti-globalization: Beyond the great divide*: Polity.
- Keohane, Robert O, and Joseph S Nye. 2000. "Globalization: What's new? What's not?(And so what?)." *FOREIGN POLICY-WASHINGTON* -:104-119.
- Keohane, Robert O. 1984. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*: Princeton University Press.
- Muldoon, James. 2012. *From Agamben to Žižek: Contemporary Critical Theorists*. Taylor & Francis.

- Myers, Tony. 2004. *Slavoj Žižek*: Routledge.
- Osterhammel, Jürgen, and Niels P Petersson. 2009. *Globalization: a short history*: Princeton University Press.
- Rosenberg, Justin. 1994. *The empire of civil society: a critique of the realist theory of international relations*: Verso.
- Rubenstein, Diane. 2009. "Slavoj Žižek." In *Critical theorists and international relations*, edited by Jenny Edkins and Nick Vaughan-Williams. Routledge.
- Schechter, Danny. 2007. "The Politics of Culture and Culture as Politics." In *Cultural politics in a global age*, edited by David Held and Henrietta L Moore. One World, Oxford.
- Sharpe, Matthew. 2010. *Zizek and Politics: A Critical Introduction: A Critical Introduction*: Edinburgh University Press.
- Sheehan, Sean. 2012. *Zizek: A guide for the perplexed*: A&C Black.
- Taylor, Paul. 2007. "Why Žižek? Why Now?" *International Journal of Žižek Studies* 1 (1).
- Taylor, Paul A. 2010. "Žižek and the Media."
- Torfig, Jacob. 1999. *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*. New Jersey: Wiley.
- Türk, H. Bahadır. 2010. "Slavoj Zizek düşüncesinde liberalizm ve özgürlük sorunu." *Toplum ve Bilim* 119:5-32.
- Wallerstein, Immanuel. 1979. *The capitalist world-economy*. Vol. 2: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel. 1995. "The modern world-system and evolution." *Journal of World-Systems Research* 1 (1):512-522.
- Wallerstein, Immanuel. 1996. "Interstate Structure of the Modern World System." In *International theory: positivism and beyond*, edited by Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski, 87-108. Cambridge University Press.
- Waltz, Kenneth. 1986. "Reflections on Theory of International Politics: A Reply to My Critics." In *Neorealism and Its Critics* edited by Robert O. Keohane, 322-45. New York: Columbia University Press.

- Wendt, Alexander. 1994. "Collective identity formation and the international state."
American political science review 88 (2):384-396.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social theory of international politics*: Cambridge University Press.
- Zizek, Slavoj. 1993. *Tarrying with the negative: Kant, Hegel, and the critique of ideology*:
Duke University Press.
- Zizek, Slavoj. 2007. *The universal exception*. Vol. 2: A&C Black.
- Zizek, Slavoj. 2012. *Mapping ideology*: Verso Books.
- Žižek, Slavoj. 1989. *The sublime object of ideology*: Verso.
- Žižek, Slavoj. 1992. *Looking awry: An introduction to Jacques Lacan through popular
culture*: MIT press.
- Žižek, Slavoj. 1997a. *Multiculturalism, or, the cultural logic of multinational capitalism*: New
Left Review.
- Žižek, Slavoj. 1997b. *The plague of fantasies*: Verso.
- Žižek, Slavoj. 1999. *The ticklish subject: The absent centre of political ontology*: Verso.
- Žižek, Slavoj. 2002a. *Did somebody say totalitarianism?: five interventions in the (mis) use of
a notion*: Verso.
- Žižek, Slavoj. 2002b. *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. İstanbul: Metis.
- Žižek, Slavoj. 2002c. *Kırılğan Temas*. İstanbul: Metis.
- Žižek, Slavoj. 2006. *Interrogating the real*: Bloomsbury Publishing.
- Žižek, Slavoj. 2009. *The parallax view*: MIT Press.
- Žižek, Slavoj. 2011. *Living in the end times*: Verso.